

ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ АСНОВЫ СІСТЭМНАГА ДАСЛЕДАВАННЯ ПРЫРОДНА-ЛАНДШАФТНАГА КОДА МІФАПАЭТЫЧНАГА МЫСЛЕННЯ

І.А. ШВЕД

*Брестский государственный университет им. А.С.Пушкина,
г. Брест, Республика Беларусь*

*Для средневекового человека природа
была «великим резервуаром символов»
А. Гурэвіч*

Уводзіны. Многія філосафы, культуролагі, грамадскія дзеячы, мастакі небеспадстаўна сцвярджаюць, што ў сучасным грамадстве сувязі паміж прошлымі і наступнымі культурнымі формамі сталі настолькі слабымі, што на паверхні засталася пазбаўленае формы, а часта і глыбокай змястоўнасці, уласна жыццё, якое хоць чым-небудзь намагаецца запоўніць утвораныя пустоты. Сама ж культура пачынае ўспрымацца як умоўная і неабавязковая сфера быцця. І трэба пагадзіцца з А.Швейцэрам, які звязвае крызіс сучаснай культуры з парушэннем неабходнай карэляцыі паміж «знешнім» прагрэсам (у галіне эканомікі, тэхнікі, адукацыі) і духоўным удасканаленнем чалавека. Страціўшы арганічную сувязь з традыцыйнымі маральна-этычнымі ідэаламі, культура не можа выконваць адну са сваіх вызначальных функцый – спрыяць духоўнаму ўзвышэнню чалавека і грамадства. Фармуліроўка этычнага жыццесцвярджэння, неабходнага для абнаўлення культуры, немагчымая без уліку набыткаў традыцыйнай культуры, прадстаўленых у сістэме яе кодаў.

Усведамленне гэтага матывавала актывізацыю ў сучаснай айчыннай і замежнай гуманітарай навуцы, у першую чаргу семіётыцы, этналогіі, этналінгвістыцы, фалькларыстыцы, даследаванняў, прысвечаных знакава-сімвалічнаму аспекту традыцыйнай культуры. Даволі высокай ступенню вывучанасці характарызуюцца некаторыя аспекты міфапаэтычных уяўленняў беларусаў аб прасторы (у сувязі з часам) і пэўных прыродна-ландшафтных аб'ектах (работы І. Вугліка, С. Санько, У. Лобача, М. Талстога, С. Талстой; інш.). У пэўным сэнсе фундаментам, на якім базіруюцца даследаванні розных кодаў беларускага фальклору, сталі грунтоўныя работы калектыву вучоных, створанага М. Талстым. Практычным увасабленнем ідэй М. Талстога і яго калег стаў выхад этналінгвістычнага слоўніка «Славянские древности» (М., 1995–2009, Т. 1–4), які з'яўляецца слоўнікам-указальнікам з тлумачальна-функцыянальнымі элементамі і мае надзвычай вялікую агульнагуманітарную каштоўнасць. Яго аб'ект – гэта «мова» культуры (у семіятычным сэнсе), а вылучаныя ў асобныя артыкулы адзінкі (сімвалы) – «словы» гэтай мовы. Сярод гэтых «слоў» апісаны элементы «прыродна-ландшафтнай мовы» славянскай народнай культуры. Плёнам даследчыцкай працы фалькларыстаў, этнолагаў, культуролагаў, гісторыкаў, археолагаў, філосафаў стаў выхад энцыклапедычнага слоўніка «Міфалогія беларусаў» [1], у якім прадстаўлены асобныя артыкулы пра элементы прыродна-ландшафтнага кода беларускай традыцыйнай культуры; некаторыя з іх («Сад» [1, с. 422–423], «Яр» [1, с. 543–544]), напісаны аўтарам гэтай работы.

Распрацоўка тэорый, што паглыбілі традыцыйнае ўяўленне пра міфалогію, унесла разнастайнасць у яе ўспрыманне. Тэарэтыка-метадалагічнай асновай даследавання міфапаэтычных уяўленняў аб прыродна-ландшафтных аб'ектах, іх семіятызацыі і функцыянавання як элементаў кода міфапаэтычнага мыслення выступаюць ідэі і канцэпцыі, распрацаваныя ў межах культуалогіі і рэлігіязнаўства (Б. Маліноўскі, Л. Леві-Бруль, Дж. Фрэзер, В. Тэрнер, Э. Касірэр, К. Леві-Строс, М. Эліадэ, Э. Тайлар, В. Фрэйдэнберг, М. Бахцін, А. Лосеў, А. Гурэвіч, С. Токараў); семіётыкі (Р. Барт, Ю. Лотман, Вяч. Іванаў, У. Тапароў, Т. Цыўян); фалькларыстыкі і этналогіі (У. Пропп, Д. Зяленін, Е. Меляцінскі, Л. Радэнкавіч, М. Еўзілін, А. Байбурын, У. Лобач, А. Боганева, Т. Валодзіна, С. Жлоба); этналінгвістыкі, якая факусіруе ўвагу на змястоўным аспекце ўсіх формаў традыцыйнай культуры (М. і С. Талстыя, Т. Агапкіна, В. Бялова, Л. Вінаградава, А. Беразовіч, А. Тапаркоў, І. Сedaкова, В. Усачова, Г. Кабакова, Е. Бартмінскі, Т. Валодзіна, У. Коваль і інш.). Між тым прыродна-ландшафтны код беларускай традыцыйнай культуры не быў прадметам спецыяльнага сістэмнага даследавання. Задачай дадзенай работы выступае актуалізацыя прынцыпаў сістэм-

нага падыходу да вывучэння прыродна-ландшафтнага кода міфапаэтычнага мыслення і распрацоўка адпаведнага метадалагічнага апарату.

Неабходнасць вывучэння і захавання духоўных набыткаў нашых продкаў, нераспрацаванасць шырокага кола праблем знакавай арганізацыі свету, адным з галоўных інструментаў якой выступае прыродна-ландшафтны код, наакупленне адпаведнага багатага фактычнага матэрыялу, які чакае грунтоўнага сістэмнага вывучэння паводле новых напрацовак у галіне фалькларыстыкі, семіётыкі, этналінгвістыкі, культуралогіі і іншых гуманітарных навук, добрая захаванасць архаічных прыродна-ландшафтных вобразаў і жывучасць звязаных з імі міфапаэтычных уяўленняў (што выразна адбілася ў розных відах мастацтва), неабходнасць паглыблення разумення агульнаславянскага пласта ўяўленняў пра розныя аспекты светабудовы, зафіксаваных у прыродна-ландшафтным кодзе, вызначаюць актуальнасць тэмы прапанаванай працы.

Асноўная частка. Непазбежным фундаментам асваення жыцця культураў з'яўляецца стварэнне карціны свету. На сённяшні дзень можна лічыць устаноўленым кола важнейшых элементаў традыцыйнай карціны свету, выяўленне якіх у розных фальклорных жанрах мае сваю адметнасць. Так, С. Нікіцінай [2, с. 69–70] асобна вылучаюцца 1) сусвет а) нябёсы (зоры, месяц, сонца (і светлавая з'ява пры яго ўсходзе і захадзе – зоры), хмары і інш.), б) зямля (ландшафт): камень, гара, дарога, зямля, лес, луг, мора, рака, возера, акіян, поле (тыповыя локусы); 2) фізічны стан свету/прадметаў: бегчы, кінучы, гарэчы, ляжачы, стаячы, тапічы, хадзічы і інш.; 3) расліны: бяроза, вярба, дуб, асіна, куст, грыб, кветка, ліст і інш.; 4) жывёльны свет: воўк, варона, голуб, заяц, змей/змья, зяюля і інш.; 5) стыхіі і рэчывы: бура, вецер, вада, паветра, дождж, жалезны, маланка, мароз, агонь, раса і да т. п.; 6) чалавек а) фізічная істота (часткі цела, успрыманне, адчуванне, фізічны стан, б) разумная істота (розум, пачуцці, душа, а таксама паводзіны (учынкi) і маўленне; 7) сацыяльная (сям'я, сацыяльныя ролі) і эканамічная структуры: бацька, маці, брат, удава, кум, цар і інш.; 8) элементы матэрыяльнай культуры: а) хата, яе часткі і начынне, б) ежа, адзенне, прылады працы, транспарт; 9) час: вясна, лета, восень, зіма, век, пара, ноч, дзень і інш.; 10) мера, ступень, лічбы; 11) ацэнкі (добры, злы, лепш, прыгожы і інш.); 12) уласныя імёны. У прынятым усім фрагментам светабудовы народная свядомасць можа прыпісваць міфалагічныя ўласцівасці. Такія традыцыйна маркіраваныя рэаліі здольныя выяўляць пэўныя культурныя значэнні, станавіцца сімваламі і ўтвараць адпаведныя коды.

Код – сістэма абазначэнняў для перадачы, апрацоўкі і захавання інфармацыі ў форме канцэптualiальных утварэнняў, корпус аднатыпных знакаў, які мае сваю парадыгматыку і сінтагматыку. Кожны код вызначаецца ўласнай сістэмай рэлевантных прыкмет, якія выяўляюцца ў наборы і суадносінах адзінак гэтага кода. *Прыродна-ландшафтны код* трактуецца намі як сродак традыцыйнага мадэліравання свету на аснове яго пазнання, ацэнкі і апісання праз прыродна-ландшафтныя сімвалы, якія ўтвараюць сістэму парадыгматычных і сінтагматычных адносін. Прыродна-ландшафтны код можа разглядацца як падкод касмаграфічнага кода, у які ўваходзяць семіятызаваныя міфапаэтычным мысленнем такія буйныя элементы мадэлі свету, як неба, зямля, падзем'е. Названыя чыннікі маюць вызначаную пэўную мадэллю свету структуру.

Пры даследаванні падкодаў касмаграфічнага кода, у тым ліку прыродна-ландшафтнага, выключнае значэнне набывае паняцце міфалагічнай касмалогіі [1, с. 556–557] – міфалагічных уяўленняў, ведаў пра будову Сусвету. Міфалагічная касмалогія беларусаў (шырэі славян) узыходзіць да агульнаіндаеўрапейскай, характарызуецца вялікай архаічнасцю і няўстойлівасцю сваіх формаў і праяў. Космас, арыентаваны па вертыкалі, канструктыўна структураваўся трыма галоўнымі адзінкамі: небам, зямлёй і падзямеллем (асобна магла вылучацца прастора паміж небам і зямлёй). Трыхатамічны вертыкальны падзел выяўляўся праз персанажны код (часта зааморфную серыю, лакалізаваную на розных узроўнях касмічнага сімвала – трох'яруснага Сусветнага дрэва ці яго эквівалентаў). Паверхня зямлі ў касмічнай вертыкалі заняла сярэдзіннае месца паміж небам (раем) і падзямеллем (пеклам). Бачны (белы) свет, з аднаго боку, успрымаўся як адзінства зямлі і неба. Зямля ахоўвалася небам, якое з прыняццем хрысціянства атрымала статус трансцэндэнтнай і недасягальнай субстанцыі. З іншага боку, верх (неба) проціпастаўлены нізу (зямлі ці падзямеллю), што мае адпаведную традыцыйную аксіялагізацыю. Усё ў Космасе даволі надзейна ўпарадкавана, мае сваё месца, прызначанасць. Нябесныя свяцілы ходзяць вакол свету, расходзяцца і зноў становяцца на сваё месца. У замовах – гэта ўзор цэласнасці і гармоніі, якая праецыруецца на арганізм чалавека. Неба выступае своеасаблівай праекцыяй зямлі, напрыклад у тэкстах прадказанняў. Згадаем таксама загадку пра лодку, дзе адлюстравана ў вадзе неба знаходзіцца пад нагамі: «*Еду на раўнядзі, ад смерці на тры пядзі і пад нагамі неба*». На небе паказваюцца знакі, што сведчаць пра пэўныя лёсавызначальныя падзеі на зямлі. Так, крываваы і цьмяны свет сонца гаворыць пра тое, што дзесьці на зямлі адбываеі «рубаніна»; «мятла» (камета)

толькі тады з'яўляецца на небе, калі мае быць вялікая вайна, што замятае шмат людзей; вялікі зарапад прадказвае ці то «рубаніну» на зямлі, ці то «паморак» і г.д. Неба накрывае зямлю як купал, як вялікая накрывка ад пасудзіны. Паміж небам і зямлёй ёсць прагаліна, праз якую вее вецер, ці паміж шмат'ярусным небам і зямлёй знаходзіцца вада, якая закрывае нават першае неба ад людзей. Перад анёламі і святымі людзьмі Бог раскрывае завесу, каб паказаць неба. Неба можа выяўляцца як цвёрдая матэрыя, паверхня, на якой жывуць святыя і якая судакранаецца з краем зямлі. У казцы «За адным грахам іншыя» чорт нясе манаха на край зямлі, дзе хоча скінуць яго ў «бездну». Герой казкі «Марка Пякельны» заходзіць «аж на край свету» і бачыць, як і пакутуюць душы памерлых грэшнікаў у адпаведнасці з цяжкасцю грахоў, учыненых пры жыцці. У месцы злучэння неба і зямлі, там, дзе неба і зямля «сходзяцца, стыкаюцца», могуць адбывацца розныя цуды, у замовах там адбываецца працэс лекавання. Характэрна, што вобраз раю-неба можа ўпісвацца ў архаічныя касмалагічныя ўяўленні, напрыклад: «[На чым свет стаіць?] – *На чэрэпасе*. [На чэрэпасе, казалі, зэмля? А як гэта? Чарапаха трымае?] – *Чэрэпаха дзержыт. Вона круціцца, земля, круціцца, старыя бабы казалі...* [А неба як дзержыцца?] – *А небо вжэ як дзержыцца... Кажут, як будзе кончына сьвету, то воно вжэ ўпадзе. І всех ужэ...* [А хто яго трымае, тое неба? Чаго яно не падае?] – *Кажэ, воно в воздуху, воздух дзяржыт. Кажут, там янгулы летають, тамака душы людзей, бабы расказувалі... О, душы пошлі – это як человек умэр – на нэбэса. На небе вжэ душа. Туловішчэ будзе гніці, душа будзе на небі летаць. Душа летае.* [Так пасля смерці на небе? В раю?] – *В раю. Хто заслужыў, хто добрэ моліцца, то будзе в раю. А хто в пэкло...*» [3, с. 373]. Лічлі таксама, што зямля не мае канца, «бо яна круглая, як галка»; стаіць яна пасярод свету, а сонца і месяц ходзяць вакол яе. Вясёлка – канал сувязі паміж небам і зямлёй – цягне з рэк, азёр, мора ваду на неба. Вада там хмарамі разносіцца па ўсім свеце, прасейваецца праз аблогі, як праз сіта, і падае на зямлю дажджом. Паводле казак, парэмій, людзі могуць перамяшчацца на неба і вяртацца адтуль па дрэвах ці семантычна тоесных ім рэаліях або пераносіцца сакральнымі памочнікамі (параўн.: «*Пайшоў угору як цыган па драбінах на неба*»). У якасці шляху з зямлі на неба і наадварот ствол Сусветнага дрэва дубліруецца стваламі боба, гароху, гарой, мостам і да т.п. У кантэксте ўяўленняў пра магчымасць фізічнага перамяшчэння з зямлі на неба паказальны пахавальны абрад беларусаў, калі яго ўдзельнікі, вярнуўшыся з могілак, воз, на якім везлі памерлага, ставяць аглоблямі ўгору на дах так, што заднія колы стаяць на зямлі, а пярэднія вісяць у паветры. Так нібыта нябожчыку будзе лягчэй даехаць да неба. У сувязі з адзначаным характэрны загадкі, дзе зямныя дарогі, рэкі, заняўшы вертыкальнае становішча, маглі б злучыць неба і зямлю. У казках як з раю (неба), так і з пекла людзі вяртаюцца назад, на зямлю, часта прыносячы пэўны набытак, які змяняе сваю прыроду ў чалавечым свеце.

Для вертыкальнай касмалагічнай мадэлі, трансфармаванай у сувязі з прыняццем хрысціянства, характэрна дыферэнцыяцыя і проціпастаўленне верхняга свету багоў, душ праведных, святых і ніжняга царства грэшнікаў, адпаведна раю і пекла. Самым жудасным месцам пекла ўяўляецца дно. У пекле і ў раі адрозніваюцца сярэдзіна і край. Ніжні (падзямелле, пекла) і верхні (неба, рай) ярусы светабудовы, сіметрычна размешчаныя адносна паверхні зямлі, сярэдняга, чалавечага свету, маюць з яе «ўваходы» (*вокны, вароты, латкі*), дзверы (адчыненыя ці зачыненыя). Верылі, што зямля ёсць нішто іншае, як скура, якая пакрывае вялізны слой вады, на дне якой знаходзіцца пекла. Невялікія глыбокія ямы, якія сустракаюцца на лузе, называюцца «чортавымі вокнамі», у іх нічога не кідаюць і не мераюць іх глыбіню, каб не дражніць чорта. З'яўленне цёмных «латак» на сонцы тлумачылася тым, што праз вогнішча прасвечваецца рай ці паказваюцца нябесныя вароты, за якімі жывуць Бог і святыя. Рай можа лакалізавацца на зямлі, на поўдні, «за гарамі да за марамі». Пры гэтым усе складнікі светабудовы непасрэдна ўзаемазвязаны, хранатоп гэтага свету перасякаецца з хранатопама таго свету, межы паміж рознымі часткамі светабудовы хоць і цяжкапераадольныя, пры выкананні пэўных умоў трапіць з аднаго свету ў іншы магчыма. Важнасць такога пераходу для светапогляду нашых продкаў абумовіла надзвычай вялікую пашыранасць уяўленняў пра мяжу і пераходнасць [1, с. 556–557], а таксама функцыянальнасць элементаў прыродна-ландшафтнага кода (дрэва, гары, водных аб'ектаў) як медыятараў паміж рознымі сферамі светабудовы.

Вывучэнне паасобных прыродна-ландшафтных сімвалаў па-за рамкамі кода, у межах якога яны функцыянуюць, і часта па-за кантэкстам традыцыйнай культуры не дазваляла ўсебакова раскрыць сутнасць сімвалаў міфапаэтычнага мыслення. Перанос акцэнтаў з эмпірыка-канстатуючага апісання фальклорнай вобразнасці, разгляду асобных сімвалаў фальклору ў рамках літаратурнай эстэтыкі на комплекснае даследаванне традыцыйнай карціны свету і сродкаў яе знакавай фіксацыі, у тым ліку прыродна-ландшафтных сімвалаў, актуалізуе з'ўрыстычную каштоўнасць сістэмнага падыходу. У дачыненні да вывучэння прыродна-ландшафтнага кода такі падыход разумеецца як ідэнтыфікацыя неабходнага і дастатковага комплексу характарыстык (якія ў сукупнасці вызна-

чаюць існаванне прыродна-ландшафтнага кода як цэласнага феномена) і рэканструкцыя працэсу і вынікаў семантызацыі прыродна-ландшафтных аб'ектаў. Даследаванне генезісу і функцыянавання прыродна-ландшафтнага кода павінна грунтавацца на ўяўленні пра інтэгральнасць, самадастатковасць традыцыйнай культуры, сістэмную прыроду яе з'яў, важную ролю не толькі (ці не столькі) утылітарных, але і сімвалічных каштоўнасцей (свет традыцыйнай культуры, фальклору – гэта свет сімвалаў, якія з'яўляюцца і стылістычнымі, і светапогляднымі катэгорыямі), выкарыстанне традыцыйнай у семіятычных мэтах «мовы рэальнасці», адзінства і агульнасць міфапаэтычнай семантыкі, дыяхранічнае «разгортванне» сімвала ў фальклорную форму, сэнс якой заўсёды адстае ад яе актуальнай рэалізацыі.

Сістэмны падыход вызначае неабходнасць даследавання прыродна-ландшафтнага кода міфапаэтычнага мыслення ў адпаведнасці з наступнымі прынцыпамі: вывучэнне не ізаляваных сімвалаў, а іх сукупнасці (акрэсленай сістэмы адносін), якая і ўтварае код, прычым цэласнасць тут – вызначальная ўласцівасць; сінтэз тэарэтычных (гісторыка-генетычных і функцыянальна-семантычных) уяўленняў аб прыродна-ландшафтным кодзе; вылучэнне фактараў, якія надаюць прыродна-ландшафтнаму коду ўстойлівасць; акцэнт на сэнсе ўзаемасувязі складнікаў-сімвалаў. Паколькі прыродна-ландшафтныя сімвалы – «вынік супрацоўніцтва» мастацкіх і немастацкіх утварэнняў у праекцыі істотных, стэрэатыпных уяўленняў аб прыродна-ландшафтных аб'ектах, навуковае апісанне гэтых сімвалаў прадугледжвае вызначэнне іх кагнітыўнага зместу, зварот да адметных канцэпцый карціны свету і мадэлі свету.

Паняццямі катэгарыяльнага апарату сістэмнага даследавання генезісу і функцыянавання прыродна-ландшафтнага кода акрамя разгледжанага вышэй паняцця «прыродна-ландшафтны код» выступаюць: «карціна свету», «мадэль свету», «сімвал», «вобраз».

Карціна свету – гэта «ўніверсальная» калектыўна набытая вопыт-веды, вынік першаснай апрацоўкі інфармацыі ў сістэме «чалавек-свет», дынамічная канцэнтраваная сістэма панарамнага апісання (а не аналізу) свету з «уключаным» суб'ектам. У вышэйшай ступені касмалагічная і разам з тым антрапамарфічная і антрапацэнтрычная традыцыйная карціна свету характарызуецца рознай ступенню ўсвядомленасці яе фрагментаў, рознай ступенню іх адэкватнасці быццю і знаходзіць сваё сэнсавое канструяванне згодна з пэўнай логікай светаразумення ў мадэлі свету.

Мадэль свету – усеагульная шматузроўневая сістэма стэрэатыпаў, сімвалаў, кодаў, якія прадстаўляюць розныя фрагменты карціны свету (аб'екты, з'явы, падзеі і ўласцівыя ім прасторава-часавыя і якасна-колькасныя вымярэнні); рэпрэзентацыя (прасторава-часавая, якасная, колькасная, прычинная, этычная, персанажная), прынцып, структура карціны свету, усеагульная арганізацыя яе «карціннасці» (у якой, у адрозненне ад мадэлі свету, элементы не зафіксаваны, а сувязі слаба вызначаны). Мадэль свету, з аднаго боку, сама стала вынікам асэнсавання свету чалавекам, а з другога, у аспекце анталагічных прынцыпаў, абстрактнай, – з'явілася падмуркам фарміравання сімвалаў і кодаў традыцыйнай культуры, выступіла ўмовай інтэрпрэтацыі свету міфапаэтычным мысленнем, сродкам арганізацыі шырокага спектра парадыгмальнага разумення рэчаіснасці на аснове асобых пазнаваўчых аперацый.

Сімвал – сінтэтычны вобраз, які ў працэсе інтэлектуальна-мастацкага асваення рэчаіснасці, «апрадмечвання каштоўнасці» акумулюе глыбінныя сэнсы традыцыйнай духоўнай культуры, мадэлюючы вызначаныя феномены ў пачуццёва-канкрэтнай форме, выклікае ўстойлівыя асацыяцыі на падставе традыцыйных сэнсавых атаясамліванняў. *Вобраз* (міфапаэтычны) пры гэтым разумеецца як вынік і ідэальная форма пачуццёва-канкрэтнага, цэласнага, эмацыянальнага адлюстравання прадметаў і з'яў, мадыфікаванага ў адпаведнасці з законамі прадудыравання пэўных міфа-фальклорных тэкстаў. Функцыянаванне вобраза як сімвала звязана з набыццём змястоўнай глыбіні, сэнсавай перспектывы, каштоўнасці, замацаваных традыцый.

Пры вырашэнні задач, звязаных з сістэмным аналізам прыродна-ландшафтных сімвалаў традыцыйнай культуры, гісторыка-генетычнае даследаванне прыродна-ландшафтнага кода павінна дапаўняцца функцыянальна-семантычным. Прадуктыўным з'яўляецца выкарыстанне функцыянальна-семантычнага, структурна-тыпалагічнага і параўнальна-гістарычнага метадаў. Прымяненне функцыянальна-семантычнага метаду дасць магчымасць высветліць, што іменна ў генезісе прыродна-ландшафтнага кода абумоўлена пазафальклорнымі сувязямі і як гэтыя сувязі прадстаўлены ў ім, а таксама ўстанавіць месца прыродна-ландшафтнага кода ў традыцыйнай культуры. Структурна-тыпалагічны метаду дазволіць раскрыць механізмы ўпарадкавання семантычных сувязей прыродна-ландшафтнага сімвала, інтэрпрэтаваць прыродна-ландшафтныя сімвалы беларускай традыцыйнай культуры, прадставіўшы іх у межах цэласнага ўтварэння, якое функцыянуе разам з іншымі кодамі. Пры дапамозе параўнальна-гістарычнага метаду магчыма высветліць генезіс пры-

родна-ландшафтнага кода міфапаэтычнага мыслення, вызначыць паралелі вывучаемай з’явы ў міжнацыянальных маштабах.

Заклучэнне. У заключэнне адзначым, што без вызначэння семантыкі і сімвалікі прыродна-ландшафтных аб’ектаў, прадстаўленых у першую чаргу ў фальклору і абрадавай дзейнасці, немагчыма комплексна даследаваць пэўны культурны ландшафт, паколькі грамадства асвойвае прастору не толькі тэрытарыяльна, але і семантычна і сімвалічна. Нездарма культурны ландшафт разглядаецца вучонымі як прыродна-культурнае асяроддзе фарміравання і захавання мастацтва, з аднаго боку, і даследуецца ландшафтафарміруючая роля мастацтва, з іншага. Такім чынам, з феноменалагічнага пункту гледжання ландшафт з’яўляецца прасторай сэнсаў.

Перспектыва даследавання сімвалічнай «мовы прыродна-ландшафтных аб’ектаў» звязана з усведамленнем цэласнасці традыцыйнай культуры. Усведамленне таго, што ў аснове функцыянавання розных складнікаў традыцыйнай культуры знаходзіцца агульная змястоўная база, якая можа быць звязана да комплексу даволі ўстойлівых уяўленняў пра светабудову і месца чалавека ў ёй, непасрэдна звязана з перспектыўнай тэндэнцыяй да збліжэння асобных народазнаўчых і іншых навук. Бясспрэчна, на цяперашні момант патрэбна інтэграцыя набыткаў развіцця розных навук – у прыватнасці, фалькларыстыкі, кагнітыўнай антрапалогіі, культуралогіі, філасофіі, этналінгвістыкі, этнапсіхалогіі, палеаэтналогіі, мастацтвазнаўства і інш. Культуралагічны катэгарыяльны апарат, велізарны фактычны матэрыял, навуковыя ідэі, выпрацаваныя прадстаўніцамі названых і блізкіх да іх дысцыплін, даюць магчымасць распрацоўкі новых, сінтэзуючых ідэй і метадаў, падказваюць крытэрыі інтэрпрэтацыі розных з’яў культурны, дапамагаюць адэкватна вызначыць тыя змястоўныя, структурныя, псіхалагічныя элементы сімвалатварэння і функцыянавання сімвалаў і кодаў, якія дагэтуль асобна не вылучаліся або не разглядаліся ўвогуле. Толькі акрэсленая інтэграцыя дае магчымасць асэнсаваць навуковыя праблемы, звязаныя са старажытным светапоглядам, семіятызацыяй рэчаіснасці, функцыянаваннем кодаў міфапаэтычнага мыслення – у прыватнасці, прыродна-ландшафтнага кода, праз пасрэдніцтва якога мадэліруюцца складнікі традыцыйнай міфапаэтычнай карціны свету. Асноўнымі паняццямі катэгарыяльнага апарату сістэмнага даследавання названага кода выступаюць: «прыродна-ландшафтны код», «карціна свету», «мадэль свету», «сімвал», «вобраз».

ЛІТАРАТУРА

1. Міфалогія беларусаў : энцыклапедычны слоўнік / навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.
2. Никитина, С.Е. Устная народная культура и языковое сознание / С.Е. Никитина. – М. : Наука, 1993. – 189 с.
3. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : У 6 т. Т. 4. Брэсцкае Палессе : У 2 кн. Кн. 2 / А. М. Боганева [і інш.] – Мінск : Выш. шк., 2009. – 559 с.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF SYSTEM STUDIES OF NATURAL AND LANDSCAPE CODE OF MYTHOPOETIC THINKING

I.A. SHVED

Summary

The article covers the principles and categorical apparatus of a systematic approach to the study of the code of the natural landscape as a subcode of cosmographical code. The basic concepts of the categorical apparatus of this research are «code of natural landscape», «picture of the world», «model of the world», «symbol», «image».

© Швед И.А.

Поступила в редакцию 1.09.2011